

12. Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление человека. – Москва: Прогресс, 1994.
13. Фромм Э. Искусство любить: исследование природы любви. – Москва: Педагогика, 1990.

V. Kutishenko. Intimacy as a form of self-knowledge and knowledge of another person.

The article highlights the features of intimate interaction between people as the most meaningful for their personal development forms of self-knowledge and knowledge of the communication partner.

Key words: *intimacy, peak experience, personal maturity, friendship, love, self-actualization, self-knowledge.*

УДК 159.952 – 057.874

Т. О. Гетьман

**ВРАХУВАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ УВАГИ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ**

Стаття присвячена визначенню індивідуальних особливостей розвитку уваги у молодших школярів та їх врахування у навчальному процесі. Розроблено рекомендації для вчителів, які допоможуть полегшити процес засвоєння знань і дадуть підґрунтя для подальшого здорового розвитку дитини.

Ключові слова: *увага, вибірковість та концентрація уваги, учбова діяльність, молодший шкільний вік, індивідуальний підхід, демократичний стиль, гуманізація.*

Специфіка навчально-виховного процесу з дітьми молодшого шкільного віку потребує певного рівня здоров'я та працездатності учня. Педагог в умовах оптимізації навчально-виховного процесу з метою збереження здоров'я учня повинен використовувати знання фізіології, гігієни, психології навчальної діяльності.

Знання закономірностей розвитку провідних психофізіологічних функцій організму, особливостей функціонування психічних процесів особистості в умовах навчального процесу дозволяє впроваджувати індивідуально-диференційований підхід до дитини з метою активного впливу на особистість школяра.

Ефективне вирішення питання збереження і зміцнення здоров'я та його впливу на формування особистості молодшого школяра можливе при застосуванні відповідних оздоровчих педагогічних технологій. Навчання слід розглядати як процес обміну інформацією між дитиною та середовищем [7, 128]. У зв'язку з цим, педагогам важливо знати чинники, що сприяють виникненню різноманітних розладів у дітей та негативно впливають на стан здоров'я. Однією із причин цих порушень є ігнорування психофізіологічного розвитку дитини, неврахування індивідуальних особливостей розвитку пізнавальної сфери при організації навчально-виховного процесу та недотримання психогігієнічних рекомендацій щодо організації внутрішнього шкільного середовища.

Успішність навчальної діяльності значною мірою залежить від рівня розвитку уваги. Проблема уваги давно цікавила вчених як один із факторів успішної діяльності особистості, про це свідчать роботи М.Ф. Добриніна, М.М. Ланге, О.М. Леонтьєва, С.Л. Рубінштейна, Т. Рібо, та інших. Ця проблема не обійшла і шкільну психологію, де її розглядали Б.Г. Ананьєв, О.Р. Лурія Є.О. Мілерян, В.О. Петровський, І.В. Страхов тощо.

Увага є однією з найважливіших психічних функцій, що забезпечує оптимізацію процесів навчання і виховання. Вона є динамічним процесом, і в однієї і тієї ж людини може змінюватись залежно від багатьох факторів. Увага може змінювати свою активність протягом доби [11, 31-37].

Увага характеризується багатьма властивостями, які згруповують в залежності від того, спрямована вона на один або кілька об'єктів. До властивостей, що характеризують увагу, спрямовану на один об'єкт, відносять обсяг, концентрацію (вибірковість), стійкість. До властивостей, що характеризують увагу, спрямовану на кілька об'єктів, відносяться переключення і розподіл.

У молодшого школяра стійкість уваги недостатньо розвинена. Тому, навіть незначний подразник зовнішнього середовища може призвести до відволікання уваги.

Зокрема, такий дослідник як І. Зазимко виділив 7 причин нестійкості уваги у молодшого школяра [6, 92-94].

1. Неуважність нерідко є наслідком перевтоми дитини (пізно лягає спати, перевантажена враженнями тощо).

2. Порушення правильного дихання, а отже, і постачання киснем мозку дитини.

3. Недостатня розумова активність дитини (пасивне слухання матеріалу призводить до спаду увагу).

4. Неправильне виховання дітей (гіпертоніка – часто і рано водять у музей, на виставки, як наслідок – дитина отримує багато вражень, не розібравшись в них).

5. Нерозвиненість вольових зусиль.

6. Важливо вправляти увагу дитини, виховуючи спостережливість.

7. Привчати робити не лише те, що їй цікаво, а й те, що знадобиться у житті.

Незважаючи на єдині морфологічні структури, які забезпечують увагу, кожній людині властиві індивідуальні особливості цього процесу, які пов'язані з впливом на людину як соціальних, так і біологічних факторів, одним з яких є індивідуально-типологічні особливості вищої нервової діяльності. Вивчаючи взаємозв'язок сили нервових процесів і концентрації уваги, ряд авторів дійшли висновку, що люди з сильними характеристиками даної властивості краще концентрують увагу. Функціональна рухливість і лабільність нервових процесів створюють фізіологічні умови для реалізації більшого обсягу уваги, тоді, як при меншій рухливості, слабкій і інертній нервовій системі обсяг уваги знижується. При цьому, провідну роль у реалізації обсягу уваги відіграє функціональна рухливість нервових процесів [10, 22-27].

Увага людей відрізняється силою, широтою і динамічністю. До важливих її характеристик належать: вибірковість, стійкість, концентрація, розподіл і переключення.

Вибірковість уваги - це здатність до зосередження на найбільш важливих об'єктах. Зосередженість та інтенсивність уваги об'єднують, називаючи таку властивість концентрацією уваги. Концентрація уваги є умовою успішного виконання діяльності в тому разі, якщо вона поєднується з іншими властивостями, наприклад, з обсягом, розподілом уваги.

Для визначення таких властивостей уваги як стійкість та концентрація, нами було проведено емпіричне дослідження.

Об'єкт дослідження: властивості уваги дітей молодшого шкільного віку.

Предметом дослідження є визначення рівня вибіркості та концентрації уваги молодших школярів у процесі їх навчальної діяльності.

Мета дослідження – визначити рівень розвитку та особливості впливу уваги на ефективність виконання учнями навчальної діяльності.

Для більш ґрунтовного вивчення розвитку індивідуальних особливостей уваги у дітей молодшого шкільного віку, ми провели емпіричне дослідження вибіркості та концентрації уваги. [9, 38-43]. Вибірка складала 124 учні початкової школи. У дослідженні брали участь діти трьох регіонів (місто Київ, місто Ніжин та учні села Талалаївка Ніжинського району Чернігівської області).

Після опрацювання даних з визначення рівня вибіркості уваги, ми отримали результати, які представили у таблиці 1.

Таблиця 1.

Рівень вибіркості уваги	місто Київ		місто Ніжин		Сільська місцевість	
	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%
III високий	12	25	10	25	8	22,2
II середній	16	33,3	12	30	13	36,1
I низький	20	41,6	18	45	15	41,6
Всього	48	100%	40	100%	36	100%

Порівняння отриманих результатів по регіонах засвідчило те, що дані, отримані під час тестування, виявилися приблизно однаковими. Це вказує на те, що молодші школярі, незважаючи на регіон, у якому проживають, мають переважно низький рівень вибіркості уваги. Зокрема, учні міста Києва – 41,6 %, міста Ніжина – 45%, діти сільської місцевості – 41,6%. Середній рівень вибіркості уваги характеризується кількісними показниками – від 30% до 36,1%. Високий має найменша кількість респондентів (м. Київ – 25%, м. Ніжин – 25%, сільська місцевість – 22,2%). Результати тестування вказують на негативну тенденцію, оскільки

вибірковість уваги впливає на стан успішності навчальної діяльності. Причиною слабкої вибірковості, на наш погляд, може слугувати стан сильного емоційного збудження, причини пов'язані із станом здоров'я дитини, позаяк дослідження, проведені раніше, констатують, що значна кількість дітей має відхилення або проблеми зі здоров'ям.

Після проведення кількісного аналізу з визначення концентрації уваги, ми отримали результати подані у таблиці 2.

Таблиця 2.

Рівень концентрації уваги	Місто Київ		Місто Ніжин		Сільська місцевість	
	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%
Дуже високий	3	6,3	2	5	2	5,5
Високий	6	12,5	5	12,5	4	11,1
Середній	7	14,6	7	17,5	5	13,8
Низький	22	45	7	17,5	13	36,1
Дуже низький	10	20,6	19	47,5	12	33,3
Всього	48	100%	40	100%	36	100%

Проаналізувавши отримані дані, ми встановили, що більшість молодших школярів, незважаючи на регіон у якому вони проживають, мають низький або дуже низький рівень концентрації уваги (м. Київ – 45%, м. Ніжин – 47,5%, сільська місцевість – 36,1%). Низький та дуже низький рівень мають більша половина респондентів. Лише 6,3 % учнів міста Києва, 5% дітей міста Ніжина, та 5,5 % досліджуваних сільської місцевості мають дуже високий рівень концентрації уваги. Середній рівень концентрації уваги мають (14,6% – м. Київ, 17,5% - м. Ніжин, 13,8% - сільська місцевість). Такі показники непокоять не тільки нас, але й учителів, які працюють з цими дітьми, оскільки ефективність навчального процесу значною мірою залежить від того, наскільки уважна та зосереджена дитина під час виконання учбових дій. Причину досить низьких показників, які були отримані під час тестування, ми вбачаємо у незадовільному стані здоров'я дітей, викликаного як хронічними

захворюваннями, так і великим перевантаженням у навчально-виховному процесі, втомлюваністю та підвищеною тривожністю. Ці факти підтвержені додатковим обстеженням і висвітлені у попередніх публікаціях [1, 3-8], [4, 177-181].

Таким чином, для успішної організації навчально-виховного процесу вчителю необхідно враховувати індивідуальні особливості кожної дитини, що полегшить навчання і дасть підґрунтя для подальшого здорового розвитку дитини.

Увага має нерозривний зв'язок з потребами людини. Знання та врахування дитячих потреб дозволить використати деякі з них для розвитку уваги. Так, у школярів існує яскраво виражена потреба рухатися. Внаслідок цього, часто спостерігаються явища відволікання уваги. Замість того, щоб уважно слухати вчителя, дитина починає рухатися. У цих випадках слід створити такі умови, при яких потреба рухатися буде задовольнятися (фізкультхвилинки на уроці, організація рухливих ігор на перервах).

Для успішного розвитку уваги важливе значення мають прийоми викладання нового матеріалу. Найкращим буде такий виклад, в якому подається конкретний аналіз навчального завдання і виділяється та основна думка, яка організовує свідомість і увагу молодших школярів. Вчитель, на конкретних прикладах, показує, як потрібно організовувати процес мислення і спрямувати увагу на його головну думку.

Виробляючи сталість уваги, слід запропонувати школярам займатися самовихованням цього уміння: новий матеріал потрібно читати глибоко осмислюючи. При цьому, необхідно пам'ятати, що надто повільний темп сприяє частим переключенням уваги на сторонні об'єкти; слід чергувати читання з обмірковуванням прочитаного, придумуванням власних прикладів. Зміна навчальних предметів при виконанні домашніх завдань також допомагає підтримувати сталу увагу. Однак, таке чергування не повинно бути частим, оскільки призводить до надмірної суєти, поверхневого сприймання матеріалу; необхідно пам'ятати про гігієну розумової праці, нормальне освітлення і температуру в кімнаті, про регулярні перерви, під час яких корисно виконати кілька гімнастичних вправ; потрібно заздалегідь спланувати свій час, щоб у години занять ніхто й ніщо не відволікало від них.

Діяльність дитини – основний фактор її розвитку. Педагогічне управління навчально-виховним процесом повинно спиратись на впровадження сучасних технологій навчання, які використовують різноманітні методи і форми навчання. Гуманістична їх спрямованість допоможе кожному учневі відчувати себе здібним, потрібним, цікавим для вчителя і для товаришів.

Гуманістична спрямованість методів і форм навчання забезпечується створенням умов індивідуалізації та диференціації навчання учнів. Особливості навчальної діяльності дітей проявляються в індивідуальних відмінностях сприймання, уваги, мислення, пам'яті, уяви. Це вимагає врахування, при застосуванні методів навчання і організації навчально-пізнавальної діяльності учнів, певних норм їх навантаження, завданих режимів праці і відпочинку, диференціації навчання [5, 60, 70-71].

Організовуючи навчання молодших школярів, слід глибоко вивчити психофізіологічні особливості дитини, оцінити її потенційні навчальні можливості. Важливим моментом є вивчення мікро середовища виховання і розвитку дитини, тобто сім'ї. Важлива роль належить використанню позитивного особистісно зорієнтованого стилю спілкування через доброзичливість, врівноваженість і послідовність, а також вміле поєднання прийомів заохочення і покарання. Найсприятливішим є демократичний стиль, який породжує між учителем і учнем атмосферу порозуміння і поваги, однак не виключає прояву емоційної прохолоди як тимчасового засобу впливу на фоні взаємної доброзичливості. Його основна перевага над іншими стилями полягає у тому, що він допомагає дитині усвідомити необхідність керівництва своєю поведінкою. Це не самоціль, а основна умова для організації індивідуального навчання, бо саме від того, наскільки дитина зможе дисциплінувати себе, зосереджувати свою увагу на певному виді діяльності, і залежить кінцевий результат навчання [3, 21-23].

Для створення результативного процесу навчання та виховання вчитель має володіти певними особистісними якостями, мати педагогічні та психологічні знання.

На думку І. Ботіної, під час педагогічного процесу кожен учитель мусить керуватися наступним: працюючи з дітьми, необхідно враховувати їх психофізіологічні особливості розвитку; запроваджувати

індивідуальний підхід до учнів; створювати доброзичливу атмосферу спілкування на уроці; зацікавлювати дітей вивченням предмета шляхом запровадження інноваційних та ігрових методів роботи; під час підготовки до уроку чітко продумувати засоби організації учнів; уникати використання авторитарного стилю роботи, опиратися на партнерські та ділові стосунки з учнями; запроваджувати різноманітні види самостійної роботи учнів; підвищувати самооцінку учнів [2, 31-32].

Як зазначає С. Максименко, треба вдумливо, творчо здійснювати індивідуальний педагогічний вплив, повсякчас стежити за виявом індивідуальних особливостей учнів під час фронтальної роботи з класом та індивідуального опитування, враховуючи кожне нове зрушення, зміни у навчанні дітей та їхньому загальному розвитку і, орієнтуючись на ці спостереження й результати спеціальної діагностики індивідуальних особливостей учнів, вчасно повертати у потрібному напрямку „кермо” педагогічного процесу [8, 3-5].

Висновок: таким чином, провівши дослідження індивідуальних особливостей уваги дітей молодшого шкільного віку, ми можемо констатувати досить низький рівень вибіркості та концентрації уваги, що негативно впливає на процес засвоєння знань і потребує корекційно-розвивальної роботи та індивідуального підходу під час навчання.

Л і т е р а т у р а

1. Білик Т.О. Взаємозв'язок навчальної діяльності учнів початкової школи з проблемою збереження їх фізичного і психічного здоров'я // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія № 12. Психологічні науки: Зб. Наукових праць. – Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2006. - № 12 (37).
2. Ботіна І. Міжособистісна взаємодія учителя та учня // Рідна школа. – 2005. – № 3.
3. Волощук І. Психолого-педагогічні засади індивідуального навчання молодших школярів // Рідна школа. – 2003. – № 12.
4. Гетьман (Білик) Т.О. Проблеми збереження здоров'я у молодшому шкільному віці // Актуальні проблеми психології: Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія / За ред. С.Д. Максименка, М.В. Папучі. – Київ-Ніжин, 2008. – Том 10. – Вип. 6.

5. Гуманізація процесу навчання в школі: навчальний посібник / за ред. С.С. Бондар. – 2-ге вид., доповн. – Київ: Стилос, 2001.
6. Зазимко І. Батькам про увагу молодших школярів // Психолог. Бібліотека. 2002. – № 5.
7. Коцур Н. Психогігієнічні засади формування здорової особистості школяра // Гуманітарний вісник ДВНЗ „Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди”: Науково-теоретичний збірник. – Переяслав-Хмельницький: 2006.
8. Максименко С. Індивідуальний підхід до учня під час уроку // Психолог. – 2002. – грудень 48(48).
9. Пашукова Т.І. Практикум із загальної психології / Пашукова Т.І., Допіра А.І., Дьяконов Г.В. – Київ: Т-во „Знання”, КОО, 2000.
10. Чайченко Г.М. Комплексний підхід до оцінки психофізіологічного стану людини / Г.М. Чайченко, Л.Г. Томіліна, О.В. Постова, Ж.Г. Чайченко // Фізіологічний журнал. – 1994. – № 1.
11. Peter J., Ellers K., Hanecke K., Nachreiner F. Time of day effects in vigilance performance and its predictability // Contemp. Adv. Shift – work Res.: Theory and Pract. Asp. Late Eighties: Pros. 8 th Int. Symp. Night and Shiftwork. – Krakow: 1987.

T. Hetman. Considering individual peculiarities of attention of junior pupils in educational process.

The article is dedicated to the individual peculiarities of attention development of junior pupils and their consideration in educational process. The author presents the system of recommendations for teachers which will help to facilitate the learning process and assist in further health development of pupils.

Key words: *attention, selectivity and concentration of attention, educational activities, junior school age, individual approach, democratic style, humanization.*